

DEÁK ÁGNES

TILTOTT HAZAI KÖNYVEK ÉS NYOMTATVÁNYOK JEGYZÉKE – 1863 TAVASZ*

1861. november 5-én Ferenc József az országgyűlés feloszlata után kibontakozó nemzeti ellenállási mozgalomra válaszként rendeleti kormányzást vezetett be Magyarországon. Felfüggesztette a megyei és városi választott önkormányzatok működését, korlátozta a helytartótanács jogkörét. Katonai törvényszékeket állított fel egyes súlyos köztörvényes, valamint a sajtó- és politikai bűntettek megtorlására. A helytartótanács élére helytartó minőségében Pálffy Móric gróf altábornagyot nevezte ki. Ezzel kezdetét vette Magyarországon az úgynevezett „Schmerling-provizórium” időszaka.

A sajtóirányítás hatósági elvei és gyakorlata már az októberi diploma kibocsátása után heves vitát generáltak. A diploma és az ahhoz csatolt uralkodói kabineti iratok az államrendőrségi ügyeket és azzal az állami rendőri hatóságok működését ugyanis továbbra is az összbirodalmi ügyek közé sorolták, így a magyarországi állami intézményrendszer átalakulása (kancellária és helytartótanács újraszervezése, megyei és szabad királyi városi önkormányzatok felállítása) a korábbi öt kerületi központban működő rendőrigazgatóságokat és a politikai szempontból fontos két nagyvárosban fenntartott rendőrbiztoságot nem érintette. Bár az adott településen a rendfenntartás funkcióit átadták a megalakuló helyi városi tanácsok felügyelete alá tartozó városkapitányságoknak, a sajtófelügyeletet mint az államrendőrséghez tartozó feladatot továbbra is a császári hatóságok hivatalnokai látták el, mégpedig az 1852. május 27-én kiadott sajtópátens rendelkezései alapján. A megalakult megyei és városi hatóságok sorra deklarálták, hogy nem a diploma, hanem az 1848-as törvények alapján kívánják magukat megszervezni, igényt tartanak az 1848-ban gyakorolt önkormányzati jogkörük egészére, s nem ismerik el a császári rendőri hatóságok illetékességét és működésük törvényességét. A rövid alkotmányos időszak után azonban a provizórium meghirdetésével csorbítatlanul helyreállt a rendőrhatalom eredeti hatásköre az államrendőrség területén.¹

* A tanulmány a NKFIH K 119664. sz. „Államhatalom és politikai sajtó Magyarországon (1861–1875)” című program keretében készült.

¹ A rendőri hatóságok működésének átalakulásáról és az e téren folyt vitáról lásd: Berzevicsy Albert: *Az abszolutizmus kora Magyarországon*. 4. köt. Bp. é. n. [1937] 35–36.; Sashegyi Oszkár: *Bevezetés*. In: *Az abszolutizmus kori levéltár*. Bp. 1965. 84–89.; Deák Ágnes: *„Zsandáros és policzajos idők”. Államrendőrség Magyarországon 1849–1867*. Bp. 2015. 299–306.; az alkotmányos átalakulás sajtóviszonyaira nézve lásd: Deák Ágnes: *„A politika*

A birodalmi sajtórendtartás uralkodói pátens formájában 1852. szeptember 1-jétől lépett érvénybe az egész birodalom területén.² Eszerint egy lapot, amennyiben „folytonosan a trón, a monarchiai uralkodásforma, a birodalom álladalmi egysége és épsége, a monarchiai elv, a vallás, a közerkölcsiség, vagy általában az álladalmi társaság alapjai iránt ellenséges, vagy a közcsend és rend fönntartásával össze nem egyeztethető irány”-t követett, kétszer meginthette a helytartó, majd harmadik esetben legfeljebb három hónapra felfüggeszthette a megjelenését. Ennél hosszabb idejű felfüggesztésről vagy végleges betiltásról a Legfelső Rendőrhatóság vezetője dönthetett. Veszélyesnek minősülő kiadványokat szintén a tartományi helytartó vagy a Legfelső Rendőrhatóság vezetője tilthatott be, külföldi kiadványok esetén ezt a jogot kizárólag az utóbbi gyakorolhatta. Az illetékes közbiztonsági hivatal volt jogosult saját határozatával lefoglalni azokat a kiadványokat, melyek a sajtórendszabályok megsértésével készültek vagy terjesztettek, s amelyek „tartalma valamely hivatalból üldözendő büntetésreméltó cselekvény alapjaul szolgált”, fellebbezni ez ellen a helytartóhoz, majd a Legfelső Rendőrhatóság vezetőjéhez lehetett. A lefoglalást csakis ők oldhatták fel, azaz bírósági ítélet nem dönthetett arról. A sajtórendszabályok megsértőit pénzbírságra, de fogságra is ítéltették, sőt különösen súlyos esetben az iparengedély is visszavonható volt.³

A nyomtatványok tartalmával elkövethető sajtóvétségek leírását és büntetési tételeiket ezzel szemben nem maga a sajtópátens tartalmazta, hanem az ugyanazon a napon „szentesített” büntető-törvénykönyvi uralkodói rendelkezés, amely az 1803. szeptember 3-i büntetőtörvény-könyv kiegészített változata volt. Ez büntettet, vétséget és

ne nyúlj hozzám-virág volt”. Sajtószabályozás a Schmerling-provizórium időszakában. Századok, 147. (2013) 3. sz. 625–634.

² Thomas Olechowski: Das Preßrecht in der Habsburgermonarchie. In: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Bd. VIII: Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft. 2. Teilband: Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung. Hrsg. von Helmut Rumpler und Peter Urbanitsch. Wien, 2006. 1505–1506.; Buzinkay Géza: A magyar irodalom és sajtó irányítása a Bach-korszakban (1849–1860). Magyar Könyvszemle, 90. évf. (1974) 269–272.; uő.: Az intézményesített polgári sajtó megszületése idegen abszolutizmus alatt. In: A magyar sajtó története II/1. Szerk. Kosáry Domokos – Németh G. Béla. Bp. 1985. 292–294.; uő.: Magyar hírlaptörténet 1848–1918. Bp. é.n. [2008] 31.

³ A pátens szövegét lásd: Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1852. Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1852. Nr. 122. 603–615.; magyarul: A Magyarországon jelenleg érvényben álló Sajtószabályok gyűjteményének a főméltóságú magyar királyi udvari kancellária külön engedélyével szerkesztett és értelmező jegyzetekkel ellátott hiteles kiadása. Holzhausen Adolf, Bécs, 1865. 9–43. Lásd Reviczky és Kelemen Mór beadványának mellékleteként. MNL OL D 185 M. kir. udvari kancellária, elnöki iratok 1865:785. Az idézeteket ez utóbbi kiadványból vettük át (21–22., 26., 29–30.); a pátent kivonatban ismerteti: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. 2. köt. 1849-től 1945-ig. Összeállította Kovács Máté. Bp. 1970. 22–25.

kihágást különített el, a büntetési tételeknél megkülönböztetve súlyos börtönt, börtönt, szigorú fogságot és fogságot. Az elkövethető legfontosabb büntettek a „hütlenség” (az uralkodó személye elleni fizikai támadáson kívül „a kormányforma erőszakos megváltoztatása”-ra irányuló tett, a törekvés valamely birodalmi rész kiszakítására az egyéges állami szövetségből, külső veszély előidézése vagy növelése, polgárháború szítása, történjék az akár tettel, akár nyomtatványok, képi ábrázolások, stb. formájában), felségsértés, közcsendháborítás (nyomtatványok vagy képi ábrázolások útján „a császár személye iránti megvetésre vagy gyűlöletre, a császárság egységes államszövetsége ellen, a kormányzati forma vagy az államigazgatás ellen lázítani törekszik”, vagy a törvények, rendelkezések, bírói ítéletek iránti engedetlenséget hirdet, megtagadja az adót stb.), az istenkáromlás, az állam által elismert felekezetek vallásgyakorlatának megzavarása, a vallás elleni nyilvános megvetés, illetve a „hitelenség” terjesztése, a „nemzetiségek, vallásfelekezetek, testületek elleni ellenségeskedésre való szítás”.⁴

Az 1861. november 5-i pátenssel a sajtóügyek felügyelete a helytartótanács testületi hatásköréből átkerült Pálffy helytartó elnöki irodájához, s a döntéseket egy személyben Pálffy hozta a magyar kancellári posztot betöltő Forgách Antal gróf felügyeletével. Az uralkodó november 5-i irata a sajtóbüntettek tárgyalását katonai törvényszékek elé utalta, melyeknek a 1855. január 15-én kelt katonai büntető törvénykönyvnek, valamint az 1852-es polgári büntető-törvénykönyvi határozatok alapján kellett ítélniük.⁵ A provizórium a magyarországi szerkesztők, szerzők és kiadók számára a lefoglalások, perbefogások, megintések, tiltások és fogságok fenyegető árnyának és valóságának hónapjait, éveit hozta magával.

A külföldi tiltottnak minősülő kiadványokról a rendőrminisztérium készített rendszeresen litografált kimutatást. Joseph Worafka pest-budai rendőrgazdátótól 1863. március közepi keltezéssel maradt fenn egy táblázatos kimutatás az érvényben lévő betiltott hazai kiadványokról, amihez hasonló a provizórium időszakából többet nem ismerünk. A táblázat 23 tételből állt, tartalmazta az 1861 tavasza és 1863 tavasza között betiltott (lefoglalt vagy lefoglalt és meg is semmisített) kiadványokat, a betiltás dátumát, a kiadvány példányszámát (vagy ha még a nyomtatás előtt került – a hivatalos szabályozással ellentétben – a kiadvány az illetékes rendőri hatóságok elé, a tény, hogy csak próbanyomat létezett), valamennyit a pesti rendőrigazgatóság fog-

⁴ Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1852. Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1852. Nr. 117. 493–591.

⁵ Vö. Berzeviczy: Az absolutismus kora Magyarországon. 3. köt. Bp. 1932. 353–359.; Buzinkay: Az intézményesített polgári sajtó megszületése idegen abszolutizmus alatt. 291–292.; Révész T. Mihály: A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon 1867–1875. Bp. 1986. 22–23.

lalta le.⁶ A „Jegyzéke azon belföldi nyomtatványoknak, melyek eltiltása érvényben van” címmel készült összefoglaló alapján képet alkothatunk arról, milyen önálló kiadványok akadtak fenn mint legveszélyesebbek a fővárosi rendőrigazgatóság hálóján.

1.

Babilon Imája.

Költemény Sárosi Gyulától, 1861. március 6., csak próbanyomat létezett.

Sárosi Gyulát a szabadságharc leverését követő megtorló hullám mártírjaként tisztelte a közvélemény, akit hosszú bujkálás után 1852 őszén fogott el a császári rendőrség és ítélt hadbíróóság börtönbüntetésre a Függetlenségi Nyilatkozat kibocsátása után, 1849 májusában „Ponyvára került aranytrombita az örök igazság parancsolatjára” címmel megjelent munkájáért. 1859 őszén pedig egy másik költeményéért bírósi ítélet nélkül közigazgatási határozattal Csehországba internálták, ahonnan 1861 elején térhetett haza. 1861 márciusában indította meg „lapvezér”-ként Sarkady István szerkesztésében a Trombita című lapot, amely megjelentette Sárosinak a börtönévek alatt, illetve utána írt költeményeit, köztük a „Babilon imája” című verset, amelyben a pesti Újépületben töltött vizsgálati fogsága idején szintén ott raboskodó Teleki Blanka grófnőnek állított emléket. A verset a lap 17. száma közölte április 28-án a liberális ellenzék határozati párti vezérének, Nyári Pálnak ajánlva. Különnyomat formájában történő közzétételét azonban eszerint már nem engedélyezte a rendőrigazgatóság.⁷ A költemény a szabadságért folytatott küzdelemhez hívja Isten segítségét, a „viharzó” trónusának és zsarnokságának megdöntése érdekében.⁸

⁶ „Verzeichniss jener innländischen Druckwerke, deren Verboth in Wirksamkeit steht”, Joseph Worafka feljegyzése, Pest, 1863. márc. 15. MNL OLD 191 M. kir. helytartótanács, elnöki iratok 3475.IV.B.1863.

⁷ Sárosiról lásd: Szinnyi József: Magyar írók élete és munkái. 12. köt. Bp. 1908. 221–230.; Bisztray Gyula: Bevezetés. In: Sárosi Gyula kisebb költeményei, prózai munkái és levelezése. Bevezetéssel és jegyzetekkel közzéteszi Bisztray Gyula. Bp. 1954. 13–84.; a Trombita című lapban megjelent közleményeiről: Abafi Lajos: Sárosy Gyula. In: Sárosy Gyula színművei és kisebb prózái. Életrajzi bevezetéssel ellátva kiadja Abafi Lajos. Bp. é. n. [1883] (Nemzeti könyvtár. Szerkeszti Abafi Lajos. 35. köt. Sárosy Gyula összes művei. 3. köt.) LXV–LXVI.; Abafi Lajos jegyzete, in: Sárosy Gyula összes művei. 1. köt. Az Arany Trombita s egyéb hazafias költemények. Bp. é. n. [1887.] (Nemzeti könyvtár. Szerkeszti Abafi Lajos. 17. köt.) 299.; Simor András és Szentgáli Zsolt jegyzete, in: Sárosi Gyula: Válogatott versek. Szerk. Simor András, Dr. Szentgáli Zsolt. Bp. 2008. 83.

⁸ Sárosy Gyula összes művei. 1. köt. 121–125.; Bisztray: Bevezetés 60–61.

2.

Szabadság hajnala.

Költemény Thaly Kálmántól, 1861. május 22., 1230 példányt koboztak el és zúztak be.

Thaly Kálmán, a kuruc mozgalom történetének elkötelezett későbbi kutatója az 1850–1860-as évek fordulóján elsősorban költőként volt ismert a közvélemény előtt, három kötettel is az olvasóközönség elé lépett az 1859–1861 közötti fordulatokkal teli három évben.⁹

Egy az 1920-as években született értekezés szerint az Országos Széchényi Könyvtár állományában akkoriban még megtalálható volt a szóban forgó egész verseskötetnek (nem egyetlen versről volt szó), „hazafias, alkalmi és politikai gúnyversek gyűjtemény”-ének egy példánya, mivel Thaly sajátkezű bejegyzése alapján a kötetből sikerült három példányt megmentenie.¹⁰

Thaly költeményeivel, illetve történeti publikációival a Schmerling-provizórium alatt is a tiltott vagy tiltható tartalmak határán mozgott,¹¹ a helytartótanács elnöki iratai között két olyan esetnek maradt fenn nyoma, amikor a rendőrhatalóságok valamely művét teljes egészében tiltottnak vagy csak módosítás után megjelentethetőnek ítélték.¹²

3.

Haynau Album.

Röpirat Ormodi Bertalantól, 1861. június 29., csak próbanyomat létezett.

Ormodi Bertalan ismert költő és hírlapíró az 1860-as években, a kiegyezés eltökélt ellenfele.¹³ 1861 alkotmányos hónapjaiban politikai töltetű költeményeivel igen ak-

⁹ Thalyról lásd: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 14. köt. Bp. 1914. 79–85.; kötetei: Zengő liget, lyrai és újabb elbeszélő költeményei. Lauffer és Stolp, Pest, 1859.; Kárpáti kürt. Költemények. 2. bővített kiadás. Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1860.; Székely-kürt. Erdélyi regék, mondák, balladák, és dalok. 1. köt. Gyurian József, Pest, 1861.

¹⁰ Borbély Margit: Thaly Kálmán költői munkássága. Pécs, 1927. 17–18. A szóban forgó kötet ma már nem található meg a könyvtár állományában.

¹¹ Lásd például a Koszorú című irodalmi lapban megjelent, a labancok elleni újabb harcra buzdító költeményét: Tököli bujdosó hive 1697. Koszorú, 1. évf. 2. félév 9. sz. 1863. aug. 30. 197.

¹² 1861 októberében a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap mellékleteként megjelentetni kívánt „Házi kincstár”-t; foglalta le Worafka többek között Thaly Kálmán „Kurucz feljajdulás” című verse miatt. 1865 őszén pedig a „Rákóczy tár” bevezetőjéből kellett szövegrészt eltávolítania. Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1861. okt. 27. MNL OL D 212 Magyar királyi helytartótanács, XXII. Könyv- és színművizsgálati osztály 11. kútfő (Hírlapok) 405. sz.; Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1865. nov. 22. MOL D 191 6355.IV.B.1866.

¹³ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 9. köt. Hornyánszky Viktor, Budapest, 1903. 1377–1379.

tív propaganda tevékenységet folytatott az 1848. évi törvények helyreállítása, az országgyűlés ideje alatt pedig a határozati program mellett.¹⁴ Már korábban is meggyűlt a baja a sajtóellenőrzést végző rendőrigazgatósággal, mivel 1860 őszén „Magyarhon ébredése” című munkáját lefoglalták, majd csak az októberi diploma megjelenése után engedélyezték forgalmazását.¹⁵ Erre hivatkozva 1861 tavaszán nem engedélyezték, hogy „Ifjúsági Lapok” címen gyermekeknek szánt irodalmi lapot indítson.¹⁶ Nem tudjuk, a szóban forgó munka is politikai költemény volt-e, mindenestre a provizórium végét követően 1866-ban megjelent verseskötetében nem találjuk ilyen költemény nyomát.¹⁷

A Haynau album ügye azonban 1860 végén, 1861 elején a főváros nagyközönségét élénk izgalomban tartotta. 1860 november közepe táján ugyanis felbukkant a lakosság köreiben egy kéziratos másolás útján terjedő lista, amely a Julius von Haynau tábornagy előtt 1849-ben állítólag egy díszalbummal hódoló fővárosi személyek neveit tartalmazta. A listát – egy másik, rendőrségi besúgóknak hitt személyek neveit tartalmazó névsorral együtt – lelkesen másolták és adták tovább, s a rendőrség szerint a terjesztés két katalizátora a pesti liberális ellenzéki érzelmű városi elit találkozó helye, a Nemzeti Kör, illetve az egyetemi ifjúság törzshelyének számító Fillinger kávéház volt. A „Hajnau Tábornoknak hódolókat nyilvánították a következők:” feliratú lista „Pest 1849” keltezéssel az általam ismert egyetlen fennmaradt példány tanúbizonysága szerint 273 fő nevét tartalmazta. A helyi önkormányzati testületek újjászerveződésének időszakában a listák terjedése a kölcsönös vádaskodások és öngazolások hulláma előtt nyitotta meg az utat, anélkül, hogy a közvélemény bármiféle hiteles információkkal rendelkezhetett volna a rendőri hatóságok titkolt informátorairól vagy a bukott kormányzat titkolt kollaboránsairól. A város vezetése természetesen nem nézhette tétlenül a lakosságot izgalomban tartó listák terjedését. Pest városi ideiglenes polgármestere, Rottenbiller Lipót vizsgálatot indított, melynek eredményét 1861. január elején hozta nyilvánosságra: Kikérdezték a díszalbumot kiadó nyomda tulajdonosát és egykori alkalmazottait, hogy tisztázzák az album születésének körülményeit. Eszerint a Rókus kórház orvosa, Pluhovszki Ferenc, egy „morva ember” ötlete volt az egész, ő vitte be a kéziratot a nyomdába egy császári „főtüzér” által írt üdvözlő költeménnyel és az állítólagos aláírók névsorával együtt. A nyomdászok biztosan állították, hogy a névsoron a nevek ugyanazon kéz aláírásával

¹⁴ Országgyűlési nóták. Gyurian József, Pest, 1861.; Csak határozat! Költemény Teleky László halálára. Lauffer és Stolp, Pest, 1861.; A horvát testvérekhez. Költemény. Pfeiffer Nándor, Pest, 1861.; Búcsú az országgyűléstől! Költemény. Írta és Deák Ferencnek ajánlja Ormodi Bertalan. Engel és Mandello, Pest, 1861.

¹⁵ Magyarhon ébredése. Eredeti költemények. Wodianer F., Pest, 1860.

¹⁶ Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1861. márc. 7. MNL OL D 212 11. kútfő 72. sz.

¹⁷ Ormodi Bertalan újabb költeményei. Pollák testvérek, Pest, 1866.

szerepeltek ábécé sorrendben, azaz nem autográf aláírások voltak. Haynau Grazban élő leánya pedig megerősítette, hogy az albumban csak nyomtatott nevek találhatóak. „Az illetők neveit tehát tudtokon kívül tették az albumba...” – szöveg a következtetés.¹⁸ Ormody betiltott munkája nyilvánvalóan ehhez az ügyhöz kapcsolódott.

A provizórium későbbi hónapjaiban sem maradtak el a konfliktusok Ormody és a rendőrigazgatóság között. A helytartótanács elnöki iratai szerint 1863. nyár végén a tavaszi orosz ellenes lengyel szabadságharc ihlette „Lengyel viszhang” című munkáját tiltotta be Pálffy helytartó, míg az év végén Worafka rendőrigazgató indítványozta ugyanezt „Smule Itzig” című költeményével kapcsolatban is, de annak megjelenését végül Pálffy engedélyezte.¹⁹ S a provizórium végével sem szűntek meg Ormody problémái a sajtórendészet terén, hiszen 1865 végén verseinek már említett, 1866-ban megjelent gyűjteményes kiadását is csak módosításokkal engedélyezte a helytartótanács akkori vezetője, Sennyey Pál báró főtárnokmester.²⁰

4.

Az aradi 13 magyar vértanúk fohásza, 1849.

Röpirat Butsi Sándortól, 1861. június 23., csak próbanyomat létezett.

5.

Garibaldi álmában való beszélgetése több nemzetek küldötteivel Cavour Gfhalála után.

Röpirat Butsi Sándortól, 1861. október 2., csak próbanyomat létezett.

Butsi Sándorról semmiféle információ nem áll rendelkezésre, Szinnyei József írói életrajzi lexikona is csak egy 1871-ben megjelent regény szerzőjeként említi nevét.²¹ Egyik itt említett munkáját sem ismerjük, öt költeménye maradt fenn kisnyomtat-

¹⁸ A lista fennmaradt példányát lásd: Janus Pannonius Múzeum, Új- és Legújabbkori Történelmi Osztály, I. 77. 333.; Különfélék. Pesti Napló, 11. évf. 300–3265. sz. 1860. dec. 29.; Haynau Album. Uo. 12. évf. 1–3267. sz. 1861. jan. 1.; az üggyről részletesen lásd: Deák Ágnes: Beszúgólisták a neoabszolutizmus korából. AETAS 21. évf. (2006) 4. sz. 28–31., idézet: 30.; a listát mint a Haynaut hódolatuk kifejezése céljából személyesen is felkeresők névsorát kezeli, elemzi s a rajta szereplők közül jó néhányat meg is nevez: Spira György: A pestiek Petőfi és Haynau között. Bp. 1998. 662–665.

¹⁹ Forgách levélfogalmazványa Pálffyhoz, Bécs, 1863. aug. 31. MNL OL D 185 1863: 973.; Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1863. dec. 4. Uo. D 191 16 693.IV.C.1863.; Ormody Bertalan: Smule Itzig. Tréfás költemény hét énekben. Kertész József, Pest, 1863.

²⁰ Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1865. dec. 27. MNL OL D 191 7126.IV.B.1865.

²¹ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 1. köt. Bp. 1891. 1427.; Butsi Sándor: A kolduló frater. 3 köt. (3. kiadás) Bartalits Imre, Pest, 1871.

ványok formájában 1861–1862-ből, ezek egyike Teleki László gróf tiszteletére készült.²²

6.

Bars megye tiltakozó határozata 1861. június 1-jén az adóbehajtás ellen, „szláv” (szlovák) nyelven, 1861. október 26., 400 példányt bezúztak.

Az újjászervezett önkormányzati megyék tisztikara 1861 elejétől kezdve megtagadta az országgyűlési hozzájárulás nélkül kivetett adók és más közterhek fizetését és az azok behajtásában való közreműködést. 1861. április végén – Anton Schmerling lovag államminiszter kezdeményezésére, a magyar kancellária hozzájárulása nélkül – Ferenc József ún. kivételes adóbeszedési eljárás bevezetését engedélyezte Magyarországon: az adót a bécsi pénzügyminisztérium közvetlen irányítása alatt álló pénzügyigazgatóságok speciális bizottságai hajtották be katonai, csendőri asszisztenciával. Május közepén az uralkodó a Magyarországon működő cs. kir. állami hivatalnokokat – az adóbeszedésben közreműködő pénzügyi hivatalnokok fizikai inzultusoktól való megóvásának céljából – katonai védelem, azaz az országos főhadparancsnokság joghatósága alá helyezte.²³ A rendkívüli intézkedések ellen a megyék sorra tiltakozásokat fogadtak el, a politikai napilapok rendszeresen beszámoltak a katonai segédlettel történt adóbehajtási akciókról szerte az országban. Ezen megyei határozatok sorába tartozott Bars megye határozata is, mely a Magyarország című napilap hasábjain megjelent júniusban.²⁴

7.

1847 vagy 1848 tájékozásul.

Ismeretlen szerző, röpirat, 1861. július 24., 450 példányt bezúztak.

A Debrecenben megjelent röpirat az 1861. évi országgyűlés alsóházában többséget élvező, de a felirati pártnak önként győzelmet biztosító határozati párton belüli po-

²² Búcsúja örökre felejthetlen s a magyar nemzet szívében mély bánatot hagyott néhai N. M. Gróf Teleky László szellemének. Beimel J. és Kozma Vazul, Pest, 1861.; Alexander Búcsy: Recruten-Abschied von Eltern, Geliebte und Kameraden. Josef Gyurian, Pest, 1862. (ez utóbbi kiadvány tartalmazza még „Des Kriegers Laufbahn. Nach der Melodie Csikós: Auf der Pusztá u. s. w.” című versét is. Magyarul lásd: Ujoncz-búcsúja szülőitől, szeretőjétől és pajtásaitól. Búcsy Sándor-tól. Gyurian József, Pest, 1862. (tartalmazza a „Dal” című költeményt is.); A tiszavidéki ősz halász, vagy: az ifjúságot hazafiúságra buzdító agg. Népdal. Gyurian József, Pest, 1861. (A tiszta jövedelemnek fele a budai népszínház javára ajánltatik.)

²³ Stefan Malför: Steuerwiderstand und Steuerexekution in Ungarn 1860 bis 1862. Österreichische Osthefte, 24. (1982) Nr. 3. 313–329.

²⁴ „Bars megye jegyzőkönyvéből. 1861. június 1.” Magyarország, 1. évf. 135. sz. 1861. jún. 11. A határozat tartalmazta, hogy a szöveget 400 példányban szlovákul is kinyomják.

litikai szakadásokra reagált, az országgyűlésen történeteket foglalta össze. A párt vezetésével elégedetlen párthívek álláspontját fejtegette, kiadásában feltehetőleg szerepe lehetett a képviselői mandátumáról június elején lemondott Révész Imrénék.²⁵

8.

Mit tegyünk most? Röpirat költemény formájában Ormodi Bertalantól, 1861. szeptember 21., csak próbanyomat létezett.

Semmiféle információval nem rendelkezünk a tervezett röpiratról.

9.

Törvénykezési jogállapot.

„Többen”, 1861. szeptember 25., csak próbanyomat létezett.

Semmiféle információval nem rendelkezünk a tervezett röpiratról, azok szerzőiről.

10.

Emlékbeszédék Gf Széchenyi István és Gf Teleky László fölött.

Csukás Benjámintól, 1861. október 2., 500 példányt bezúztak.

Csukás Benjámintól 1856-tól református lelkész- és tanárként működött, 1861-ben a gyönki református gimnáziumban, majd 1862-től a szentesi református gimnáziumban oktatott egyháztörténetet, magyar nyelvtant, költészetet, latin nyelvet, magyar és ókori történetet, az utóbbi intézmény igazgatója is egy ideig.²⁶

Bár Worafka jelentésében az szerepel, hogy a kiadványt teljes egészében megsemmisítették, egy példány fennmaradt az Országos Széchényi Könyvtár állományában, tehát feltehetőleg mégsem került minden kinyomtatott példány a rendőri hatóságra. A két beszéd a gyönki református gimnáziumban 1860. május 17-én, illetve 1861. június 23-án rendezett emlékünnepeken hangzott el. A betiltást feltehetőleg a Teleki emlékének szentelt beszéd indokolta, amiben Teleki László szellemében a nemzet jogaiért való küzdelemre buzdít Csukás: „A csatába! Megint megdördült körülünk a vihar zugása, és a kis, bátor csapat mit magyar nemzetnek hínak, megint körülveve ellenséggel; megint oda jutottunk, hogy legszentebb jogainktól, szentesített törvényeinktől akar megfosztani a fegyveres ellenség, elszakít édes testvéreinktől,

²⁵ 1847 vagy 1848? Tájékoztató. Több képviselő. Debrecen könyvnyomdája, Debrecen, 1861.; vö. Szabad György: Forradalom és kiegyezés válaszáján 1860-61. Bp. 1967. 520–521., 523., 566–567.

²⁶ A szentesi reform. Gymnasium Értesítője az 1864/5 tanévről. Szerkesztette Csukás Benjámintól, igazgatótanár. Szilády Károly, Kecskemét, 1865. 8.; Szinnyei Józser: Magyar írók élete és munkái. 2. köt. Bp. 1893. 441.

földarabolja mindennapi kenyérünket; -- -- majd a cselszövény ellenünk szítja honfitársaink féltékenységét....”²⁷

11.

A nemzetiségi kérdés hazánkban.

Röpirat Szilágyi Virgiltól, 1861. november 12., csak próbanyomat létezett.

Szilágyi Virgil ismert pesti ügyvéd volt, a perbe fogott Táncsics Mihály védőügyvédje; 1861-ben határozati párti országgyűlési képviselő. 1862 elején az emigrációval fenntartott kapcsolatai miatt felségárulás vádjával haditörvényszéki eljárás után halálra ítélték, amit tizennégy évi várfogságra enyhített az uralkodó, majd az év végén amnesztiában részesült.²⁸ A betiltott röpiratról sajnos nem állnak rendelkezésre további információk. 1861 tavaszán Szilágyi külön kiadványban jelentette meg képviselői programját, abban azonban a nemzetiségi kérdést nem említette.²⁹

Nem kelthet meglepetést, hogy a sajtófelügyelet felelősei a későbbiekben is szemmel tartották Szilágyit. 1865 őszén képviselőjelöltként elmondott választási beszédének A Hon című politikai napilapban való megjelentetése keltett izgalmat körükben, mondván, az a közigazgatás ellen megvetést, gyűlöletet, illetve „közrendellenességet” képes felkelteni. Az is felmerült, hogy törvényszéki eljárást indítanak ellene, de azután elállt ettől Sennyey főtárnokmester és Mailáth György kancellár.³⁰ 1866-ban a Klapka György vezette poroszországi magyar légió Magyarországra érkezésének idején azután újabb haditörvényszéki eljárás indult Szilágyi ellen.

12.

Gyulay Gaál Miklós magyar honvédtábornok emlékiratai az 1848–49^{ki} hadjáratból, 1861. november 14., 1000 példányt bezúrtak.

Gyulay Gaál Miklós hadmérnök, cs. kir. katonatiszt volt, majd 1848-ban honvéd ezredes, akit a szabadságharc leverése után a hadbíróság halálra, majd kegyelmi úton húsz évi várfogságra ítélt. Öt év aradi várfogság után elveszítette szeme világát, s

²⁷ Emlékbeszéd gróf Széchenyi István és gróf Teleky László fölött. Csukás Benjámin gyönki tanár által. Beimer J. és Kozma Vazul, Pest, 1861. 30. (AZ OSZK bekötött példányára ragasztott címlapon ugyanezen címmel, kiadási hellyel és évvel Ráth Mór szerepel kiadóként.)

²⁸ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 13. köt. Bp. 1909. 921–924.; Berzeviczy: Az absolutismus kora Magyarországon 3. köt. 403.

²⁹ Szilágyi Virgil politikai programja s négy beszéde. 1861. Wodianer F., Pest, 1861. Szinnyei Szilágyi munkái között felsorolja „A nemzeti kérdés hazánkban. Írta R. i. Pest, 1861.” munkát, de nem sikerült nyomára bukkannunk.

³⁰ Kossalkó János királyi ügyek igazgatója jelentése Mailáthhoz, Pest, 1865. okt. 16. MNL OL D 185 1865:1332., Mailáth és Sennyey levélváltását lásd Uo. 1865:1367. (Uo. D 191 5594.IV.B.1865.); „Szilágyi Virgil beszéde választóihoz. (October 8-kán)”. A Hon 3. évf. 233. sz. 1865. okt. 11.

1854-ben meghalt. Börtönévei alatt emlékiratain, illetve rabtársai visszaemlékezéseinek összegyűjtésén dolgozott. Németül született emlékiratait végakarátának megfélelően özvegye fordíttatta le magyar nyelvre, s kísérelte meg kiadni – sikertelenül. A munka kézírata jelenleg a Hadtörténelmi Levéltárban található.³¹

13.

Nemzeti Kördal. Költemény Liszniai Kálmántól, 1861. december 23.
[kítöltetlen a rovat, hogy hány példány létezett].

Liszniai Kálmán az egyik legnépszerűbb költőnek számított az 1840–1860-as években, 1848-1849-ben honvéd őrnagy, egyike a kormány által megbízott táborigazgatóknak, 1849 után két évig kényszerbesorozottként a császári hadseregben szolgált, majd újra íróként kereste a kenyerét.³² 1860–1861-ben igen sok hazafias költeménye jelent meg valamely lap hasábjain, amelyeket azután különlenyomat formájában is megjelentetett.³³ A Nemzeti Kördal 1861 folyamán több kiadásban is napvilágot látott: a zsarnokság elleni szabadságküzdelemre szólított fel – a költeményt a Pesten működő, már említett Nemzeti Körnek ajánlva, s a civil egyesületek jelentőségét magasztalva.³⁴

1861 szeptemberében már nem engedélyezték számára, hogy „Honvédek Lapja” címmel indítson hetilapot, majd november elején a pest-budai rendőrigazgató lefoglalta a Kotsányi László szerkesztette „Teleki naptár 1861” című kiadványt, többek között a „Nemzeti kördal” tervezett közlése miatt.³⁵ Worafka jelentésének tanúbi-

³¹ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 3. köt. Bp. 1894. 909-911.; Bajzik László: A Zala vármegyei Szegvártól az abonyi temetőig. Gyulai Gaál Miklós honvédtábornok élete és működése 1848-49-ben. H. n., é. n., a kéziratra vonatkozó információ: 367.; Budapesti Hirharang c. rovat. Hölgyfutár, 12. évf. 24., 151. sz. 1861. febr. 23., dec. 17.

³² Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 7. köt. Bp. 1900. 1310–1316.; Szilágyi Márton: Liszniai Kálmán. Egy 19. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulságai. Bp. 2001.

³³ Liszniai Kálmán országos nótája és nemzeti éneke. Gyurian József, Pest, 1860.; Liszniai Kálmán két dala. Gyurian József, Pest, 1860. (Ugyanaz a két vers található mindkét kiadványban.); Garibaldi nótája. Egyedül a szerzőnél kapható. H. n., é. n.; Liszniai Kálmán Szavalkönyve saját költeményeiből. „A magyar nyelv szelleme” című felolvasásra készített előbeszédrel melyet a költeményekkel együtt „Költői estély” címmel tartandó szavalköri körutjára szerkesztett össze. Lauffer és Stolp, Pest, 1861.; lásd még: A szerednyei bor. Herz János, Pest, 1861.

³⁴ Nemzeti kördal. A Pesti Nemzeti Kör tagjainak, költői üdvözlétül, s hazafiui tiszteletül ajánlva. Boldini Róbert, Pest, 1861.; Nemzeti kördal. A Pesti Nemzeti Kör a magyar- és erdélyországi szervezett társas körök, (casinók), vagy más néven egyletek, társulatok tagjainak, költői üdvözlétül s hazafiui tiszteletül ajánlva. Herz János, Pest, 1861. (Mindkettő ugyanazt a költeményt tartalmazza.)

³⁵ Helytartótanácsi feljegyzés, Buda, 1861. szept. 9. MNL OL D 212 11. kútfő 311.a. sz.; Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1861. nov. 3. Uo. 10. kútfő 27a. sz.

zonsága szerint Lisznyai az év végén megpróbálta ismét megjelentetni költeményét önálló kiadványként, de ezúttal szintén sikertelenül.

14.

Bús Vitéz fekete leves naptára 1862re, 1862. február 11., 1800 példányt bezúrtak.

Matkovics Pál a főváros ismert humorista írója volt, aki „Bús Vitéz”-ként vált ismertté az olvasóközönség előtt.³⁶ 1861 tavaszától jelent meg Fekete Leves című élc-lapja, amely engedélyezését korábban már két alkalommal is elutasította a helytartóság, de nem politikai jellegű kifogások merültek fel Matkovics korábbi munkái ellen, hanem a pest-budai rendőrigazgató úgy ítélte meg, írásait nem esztétikai értékek, hanem az alantasabb szórakoztatás szempontjai dominálták.³⁷ 1861 októberében Worafka lefoglalta a lap 28. és 30. számát néhány írás és kép miatt, melyek Ausztria nagyhatalmi állását kicsinyellték, illetve a császári hadsereget gúnyolták, de a 29. számot is csak módosításokkal engedélyezte. A 31. számban feltűnő üres helyek jeleztek a sajtócenzúra nyomát, majd az 35. szám sorsa újra a lefoglalás lett, aminek nyomán Matkovicsot két havi fogságra ítélték, amit egy havi fogságra mérsékeltek.³⁸ A szóban forgó naptárról azonban sajnos semmiféle információnk sincs.

15.

Sárossy Album. Sarkady Istvántól, 1862. június 9.,
1862. szeptember 29-i haditörvényszéki ítélet folytán 2000 példányt bezúrtak.

Sarkady István az 1850-es évek második felétől folytatott írói és publicisztikai tevékenységet, 1861 tavaszán, ahogy arról már szó esett, a Trombita című hetilap főszerkesztőjeként ő jelentette meg Sárosi Gyula politikai költeményeit. Sárosi azonban 1861 őszén meghalt, súlyos betegsége alatt Sarkady István felesége ápolta, a gyászjelentést Sarkady bocsátotta ki november közepén, s névtelenül megírta életrajzát a Vasárnapi Újság hasábjain.³⁹ Sarkady Rákosi Lászlóval együtt hirdetett előfizetést egy Sárossy Albumra, mely tartalmazta volna Sárosi arcképét, kiadatlan pró-

³⁶ Szinnyei: Magyar írók élete és munkái, 1. köt. 1424–1426.

³⁷ Idősb. Poldini és Noséda Gyula könyvnyomda tulajdonosok beadványa a helytartónácshoz, Pest, 1861. febr. 27., Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1861. márc. 20. MNL OL D 212 11. kútfő 90. sz.

³⁸ Worafka jelentései a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1861. okt. 13., okt. 28. MNL OL D 212 11. kútfő 383., 406.a. sz.

³⁹ Sarkadyról lásd: Szinnyei: Magyar írók élete és munkái, 12. köt. 185–187.; Abafi Lajos: Sárossy Gyula. In: Sárossy Gyula szinművei és kisebb prózái. Életrajzi bevezetéssel ellátva kiadja Abafi Lajos. Bp. é. n. [1883] (Nemzeti könyvtár. Szerkeszti Abafi Lajos. 35. köt. Sárossy Gyula összes művei. 3. köt.) XLIX.; Sarkady írása Sárosiról: „Sárossy Gyula”. Vasárnapi Újság, 8. évf. 47. sz. 1861. nov. 24.

zai és verses dolgozatait, valamint életrajzát Sarkady tollából. Menetközben a szerkesztéstől Rákosi visszalépett.⁴⁰ A pest-budai rendőrigazgató a kiadvány példányait lefoglalta, s azonnal haditörvényszéki eljárást indítványozott Sarkady ellen, aminek nyomán Sarkadyt három havi szigorú fogságra, a kiadványt pedig megsemmisítésre ítélték. Fellebbezés nyomán a börtönbüntetést két havi szigorú fogságra mérsékeltek, de a megsemmisítés eltörlését hiába kérte Sarkady. Fogságának az Erzsébet császárné nevenapja alkalmával 1862. november 24-én elhatározott uralkodói amnesztia-rendelet vetett véget.⁴¹ Később, 1864 tavaszán, majd 1866-ban is több ízben kérvényezte Sarkady, hogy a megsemmisítés következtében őt ért háromezer forintnyi anyagi kár egy részét kárpótlásként vagy segélyként megkaphassa – mindhiába.⁴²

16.

Kilényi Frigyes sírján egyik bajtársától közölve,
1862. szeptember 20., csak próbanyomat létezett.

Worafka rendőrigazgató 1862 szeptemberében jelentette, hogy Kilényi Frigyes az olasz egyesítés népi hősének, Giuseppe Garibaldinak a nagy csodálója volt, csatlakozott az itáliai magyar légióhoz, de azután csalódottan hazatért, s Mosonmagyaróvárt gazdászatot tanult. Öngyilkosságot követett el, ezért Worafka, majd a helytartótanács számára az ügyet véleményező Lauka Gusztáv író sem javasolta az engedélyezést, arra hivatkozva, hogy az egyház bűnnek, a társadalom pedig gyávaságnak tartja az öngyilkosságot. Az itáliai magyar légió nyilvántartása szerint 1840-ben született Pesten, közlegényként szolgált a légióban 1860. szeptember és 1861. július között.⁴³

17.

Magyar koszorusok albuma 1863, Zilahy Károlytól, 1862. november 10.,
a 650 példány megsemmisítéséről helytartótanácsi határozat született.

Zilahy Károly a legfiatalabb generáció hírlapíró, író és kritikus vezéralakja volt az 1860-as években. 1862 októberében foglalta le Worafka a szóban forgó kiadványt, díszes kivitelben készült, igen drága jellemrajzgyűjteményt, amely a rendőrigazgató

⁴⁰ A vállalkozásról és a kötet tartalmáról lásd: Abafi: Sárosy Gyula L–LI.

⁴¹ Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1862. jún. 6. MNL OL D 191 12 052.IV.C.1862.; Sarkady István beadványa Forgách Antalhoz, Pest, 1862. okt. 26., Degenfeld hadügyminiszter átírata Forgáchhoz, Bécs, 1862. nov. 15. (német nyelvű). Uo. D 185 1862:1034.

⁴² Sarkady kérvényeire lásd: MOL D 185 1864:167., 325., 1866:326., 692.; D 191 1457.IV.B.1864., 1089.IV.B.1866.

⁴³ Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1862. szept. 16., Lauka feljegyzése, dátum nélkül. MNL OL D 191 17 926.IV.C.1862.; Lukács Lajos: Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei 1860–1867. Bp. 1986. 319.

megítélése szerint tele volt kormányellenes kijelentéssel, s a díszes kötés miatt már nem volt lehetséges a kifogásolt részek egyszerű kihagyása. Bár a magas ár miatt sejtethető volt, hogy kiterjedt vásárlóközönségre nem tarthat számot, ami enyhítő körülménynek számított a rendőri vezetők mérlegelésekor, mivel nem tudományos közleményeket, hanem rövid életrajzi esszékert tartalmazott, melyek alkalmasak lehettek „az előkelő osztályú, nem szilárd politikai gondolkozású olvasóközönség, főleg pedig az ifjúság ferde politikai felfogásra” nevelésére, Worafka teljes elkobzást javasolt. A kiadvány fő bűnének az számított, hogy az 1848–1849-es „forradalom mindenütt mint szabadságharc említettik, s az e közbeni működés és közremunkálás dicsérőleg s magasztalólag kiemeltetik”. Valóban nem fukarkodott Zilahy a forradalmi időszak dicséretével, elegendő Petőfiről adott jellemzését felvillantatunk: „A forradalmat az irodalom részéről ő nyitotta meg s a nemzet kétségbeesett szabadságharczának prologusát ő harsogtatta el 1848 márc. 15-én »Talpra magyar« kezdetű hires dalával, mely egy pillanat alatt az egész nemzet ajkára átment.” Végül a kiadó fellebbezése nyomán Forgách kancellár a bécsi rendőrminiszter jóváhagyásával 1863. július végén feloldotta a lefoglalást.⁴⁴

Zilahynak további kiadványok kapcsán is meggyűlt a baja a sajtóellenőrzéssel. 1863 végén ugyanis Worafka lefoglalta a Reviczky Szevérrrel együtt szerkesztett „Alföldiek segélyalbuma”-t, négy közleményt kifogásolva, végül az egyik (Falk Miksa írása Széchenyi István gróf utolsó napjairól) elhagyására s egy másik módosítására (Lauka Gusztáv költeménye) kötelezték a szerkesztőket. 1864 tavaszán pedig Zilahynak Petőfi Sándorról írt életrajzának megjelenését vonakodott engedélyezni Worafka, de azután Forgách kancellár ismét a szabadon bocsátás mellett döntött.⁴⁵

18.

Az 1849^{dik} évi magyar hadsereg feloszlásának okai.

Potemkin Ödöntől, 1862. december 12.,

1862. október 13-i haditörvényszéki ítélet folytán 1000 példányt bezúztak.

Egervári Potemkin Ödön színész, majd honvéd hadnagy, ezt követően telekkönyvi kiegészítő napidíjas, 1861 tavaszától a Magyar Tudományos Akadémia korrektora

⁴⁴ Zilahyról lásd: Szinyeyi: Magyar írók élete és munkái, 14. köt. 1844–1847.; Privitzer István jelentése (Pálffy távollétében) Forgáchhoz, Buda, 1863. jún. 22. MNL OL D 185 1863:741.; Forgách levele Pálffyhoz, Bécs, 1863. júl. 31. Uo. 1863:879.; Zilahy Károly: Magyar koszorúsok albuma. Írói élet- és jellemrajzok. Heckenast Gusztáv, Pest, 1863. 89–90. (A munka 1874-ben újabb kiadásban is megjelent.); vö. Vargha Kálmán: „Zilahy Károly 1838–1864”. In: Zilahy Károly válogatott művei. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Vargha Kálmán. Bp. 1961. 71.

⁴⁵ Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1863. dec. 19. MNL OL D 191 16 887.IV.C.1863.; Privitzer jelentése (Pálffy nevében) Forgáchhoz, Buda, 1864. ápr. 10., Forgách levélfogalmazványa Pálffyhoz, Bécs, 1864. ápr. 21. Uo. D 185 1864:502.

volt.⁴⁶ 1862 szeptemberében megjelentetni kívánt munkájában saját honvéd élményeit kívánta a nagyközönség elé tárni, elsősorban az 1849. nyári temesvári csata eseményeinek taglalásával. Worafka azonban lefoglalta a kiadványt, mivel a felkelőket „hősként” ábrázolta, az osztrák tiszteket „külföldinek” nevezte. Októberben haditörvényszéki eljárás nyomán megsemmisítésre ítélték a kiadványt, Potemkint pedig két heti fogságra. 1867-ben azonban új kiadásban végre megjelenhetett a munka.⁴⁷

19.

A kiegyenlítési vita. Röpirat Mocsáry Lajostól, 1862. december 23., csak az első 7 ív volt kinyomtatva 1000 példányban, megsemmisítették.

Mocsáry Lajos 1850-es években elsősorban a nemzetiségi kérdéstről írt röpirataival hívta fel magára a figyelmet, 1861-ben felirati párti országgyűlési képviselő, 1865-től a kiegyezés ellenfele.⁴⁸ 1862. szeptember elején–közepén nyújtotta be sajtóvizsgálatra Emich Gusztáv mint kiadó Mocsáry „A kiegyenlítés” című röpiratát. Worafka közcsendháborítás miatt haditörvényszéki eljárás kezdeményezését javasolta, s lefoglalta a példányokat. Az uralkodó már említett 1862. november 24-i amnesztiarendeleete azonban kiterjedt a folyamatban levő sajtóperekre is, így Mocsáry elkerülte az elítélést, a mű példányait azonban megsemmisítették. Egy példány azonban a törvényszéki eljárás iratai között az utókorra maradt, így pontosan ismerjük a röpirat tartalmát: Mocsáry az 1848-ban meghirdetett perszónálunióra korlátozódó függetlenség programja melletti határozott kiállást propagálta, élesen bírálta a kompromisszumkereső röpiratokat, emellett szövege nem volt mentes az emigráció 1849-es függetlenségi programjára burkoltan célzó utalásoktól sem.⁴⁹

20.

Magyarok története. Dr. Zimmermann Jakabtól, 2. kiadás, 1862. december 25., 1000 példányt lefoglaltak, megsemmisítésükről határozat született.

Zimmermann Jakab 1826–1846 között piarista tanárként működött, majd a rendből való kilépése után is folytatta oktató tevékenységét, 1860-tól 1872-ig a kecskeméti

⁴⁶ Szinnyei: Magyar írók élete és munkái, 2. köt. 1219–1222.

⁴⁷ Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1862. szept. 6. MNL OL D 191 17 377.IV.B.1862.; Potemkin Ödön honvéd-husár hadnagy: Az 1849-ik évi magyar hadsereg feloszlásának okai az aradi s temesvári táborozással. Lauffer Vilmos, Pest, 1867.

⁴⁸ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 9. köt. Bp. 1903. 66–70.; Tóth Ede: Mocsáry Lajos élete és politikai pályakezdetek (1826–1874). Bp. 1967.

⁴⁹ Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1862. szept. 15. MNL OL D 191 17 855.IV.C.1862.; vö. Tóth Ede: Mocsáry Lajos elveszettnek tartott röpirata: „A kiegyenlítés.” Századok, 116. évf. 1982. 4. sz. 760–790.; Deák Ágnes: „Kiegyenlítési program-kovácsaink”, 1861–1865. Századok, 139. évf. (2005) 3. sz. 709–710.

katolikus elemi iskolák igazgatója.⁵⁰ 1861-ben Kecskeméten jelent meg „Magyar történelem az elemi iskolák számára” című tankönyve, mely az uralkodókat felsorolva adott rendkívül rövid összefoglalót a magyar történelemről, s a világi fegyverlettel végződött. E munka második kiadását készült megjelentetni 1862 végén, 1863 elején, de Worafka jelentése nyomán Pálffy helytartó csak a rendőrség által kifogásolt részek (a német elem iránt ellenséges, I. Ferenc József trónra lépését egyáltalán nem említi) módosítása esetén engedélyezte a megjelenést. Az Országos Széchényi Könyvtár régi könyv katalógusának tanúbizonyága szerint végül megjelent 1863-ban az új kiadás, de a kiadvány jelenleg nem található a könyvtár állományában.⁵¹

21.

Jánošík, Ján Bobulától, 1863. január 5.
(kitöltetlen a rovat, hogy hány példány létezett).

Viliam Pauliny-Toth a szlovák nemzeti mozgalom ismert alakja volt, 1848–1849-ben a magyar kormány ellen harcoló szlovák szabadcsapat tagja. Az 1850-es években császári hivatalnokként működött, majd az októberi diploma kibocsátása után rendelkezési állományba került. „Sokol” címmel szlovák nyelvű politikai napilapot, „Černokňažník” címmel élcslapot jelentetett meg Budán. Az előbbi ellen Worafka jelentése nyomán nemzetiségi izgatás címén haditörvényszéki eljárást kezdeményezett Pálffy 1862 áprilisában, de a haditörvényszék nem látta azt indokoltnak.⁵²

Az alkotmányos időszak nemzetiségi politikai küzdelmei után a szlovák nemzeti mozgalom vezetői 1861 végén az uralkodóhoz benyújtott folyamodványban külön szlovák közigazgatási kerület elkülönítését kérték a jáász-kun, illetve a hajdú kerület mintájára, s hogy azon belül valamennyi közigazgatási és bírósági hatóság hivatali nyelve kizárólag a szlovák legyen. Iskolaügyekben is szabad rendelkezést kértek. 1863 elején újabb, hasonló tartalmú szlovák kérvény került a bécsi minisztertanács elé.⁵³ A Protestáns Pátens követői és ellenfelei közötti egyházjogi küzdelem is folyamatosan mérgezte a magyar politikai vezetők és a szlovák politikusok viszonyát. 1863 elején Pauliny-Tothot a Ján Bobulával együtt kiadott „Jánošík” című röpirat

⁵⁰ Szinnyei: Magyar írók élete és munkái, 14. köt. 1860–1863.

⁵¹ Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1863. máj. 8. MNL OL D 191 5933.IV.C.1863.; dr. Zimmermann Jakab: Magyar történelem az elemi iskolák számára. Szilády Károly, Kecskemét, 1861.; uő.: Magyar történelem az elemi iskolák számára. 2. kiadás. Pest, 1863.

⁵² Eduard Podolsky pozsonyi rendőrigazgató jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pozsony, 1862. aug. 10. MNL OL D 191 14 345.IV:B.1862.; Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest. 1862. máj. 22. Uo. 11 123.IV.B.1862.

⁵³ Vö. például: Deák Ágnes: Soknemzetiségű nemzetállam és soknemzetiségű birodalom erőterében. Nemzetiségpolitikai alternatívák 1868 előtt. Századvég, új folyam 50. sz. 2008. 4. sz. 67–71.

megjelentetése után közcsendháborítás, nemzetiségi izgatás, valamint a sajtórendtartás áthágása miatt haditörvényszéki eljárás után 1863. március elején egy havi szigorú fogságra ítélték, amit azután egy havi fogságra enyhítettek.⁵⁴

Pauliny-Toth számára 1864 augusztusában nem engedélyezte Forgách kancellár utóda, Zichy Hermann gróf, hogy Narodna Slovenske Noviny címmel szlovák nyelvű politikai napilapot indítson.⁵⁵

22.

Szélcsend alatt. Jókai Mór elbeszélései, 1863. február 13.

1000 példányt elkoboztak, az ügy még nem zárult le.

A kor legnépszerűbb és legolvasottabb regényíróját, Jókai Mórt sem kímélte a pest-budai rendőrigazgató. 1862 októberében kötelezték „Politikai divatok” című regénye második füzetében az 1848. március 15-e eseményeit megörökítő „Egy nap melynek története van” című fejezetének a kihagyására.⁵⁶

1863. február elején újabb viharfelhők gyülekeztek, mivel Worafka kifogásolta Jókai „Szélcsend alatt” című elbeszélésgyűjteményét „A kuruczvilág után” című elbeszélés miatt, pedig az 1860-ban már megjelent az Arany János szerkesztette Szépirodalmi Figyelőben. Bár a már említett Lauka Gusztáv a szabadon bocsátást támogató véleményt készítette Pálffy helytartó részére, mondván, alig lehetne regényt írni, „történetit pedig nem is”, ha a rendőrigazgató által kifogásolt dolgot mind figyelembe kellene venni, Pálffy helytartó a lefoglalás fenntartása mellett döntött. Forgách kancellár azonban március végén helyt adott a kiadó Heckenast Gusztáv fellebbezésének és felszabadította a kötetet.⁵⁷

Mindeközben 1863 február közepén a provizórium talán leghíresebb sajtórendészeti eljárása indult el Jókai lapjának, A Honnak a 30. számában február 7-én Zichy Ferdinánd gróf tollából megjelent „Alapkérdéseink” című cikk közlése nyomán. Ez alkalommal nem a rendőrigazgatóság vagy a helytartó mozgatta a szálakat,

⁵⁴ Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1864. jan. 17. MNL OL D 191 1210.IV.B.1864.

⁵⁵ Péchy Ferenc jelentése (Pálffy távollétében) Zichynek, Buda, 1864. aug. 1. MNL OL D 185 1864:1074.; vö. Uo. D 191 422.IV.B.1865.

⁵⁶ Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1862. okt. 24. MNL OL D 191 19 998.IV.C.1862.; a külön fejezet helyett Jókai a „A ki a sorsot kényszeríti” fejezetbe tagolta be a vitatott részt, de minden bizonnyal átdolgozva, az eredeti változatot nem ismerjük. Vö. Jókai Mór: Politikai divatok. Regény. 1. köt. Szerző saját kiadása, Pest, 1862. 1. köt. 120–128.; ezen adatok alapján pontosítani lehet a mű keletkezéstörténetét, vö. Szekeres László jegyzete, in: Jókai Mór összes művei. Regények 14. Bp. 1963. 495–499.

⁵⁷ Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1863. febr. 3., Lauka Gusztáv feljegyzése, 1863. febr. (sérült irat, a keltezés nem látható), Forgách leirata Pálffyhoz, Bécs, 1863. márc. 31. MNL OL D 191 1699.IV.C.1863.

hanem a pest-budai katonai kerületi város- és várparancsnokság indította el a haditörvényszéki vizsgálatot. Hosszú eljárás után az ítéletek többszöri enyhítését követően az uralkodó május közepén mindkettejük büntetését egy-egy hónapnyi fogságra enyhítette, hogy majd június elején teljes egészében elengedje Zichy számára a büntetés még hátralévő részét. Zichy kamarási, Jókai pedig nemesi címét veszítette el, ezenkívül a politikai lapok indításának előfeltételeként minden kiadót terhelő lapbiztosítékból 1000 forint elvesztése is sújtotta Jókait.⁵⁸

23.

Búcsúhangok. Költemény Mészáros Károlytól, 1863. február 24., 1000 példányt lefoglaltak, határozat született a megsemmisítésükről.

Mészáros Károly író, hírlapíró, volt honvéd, Debrecenben „Repülő Lap. Dongó” címmel élcslapot szerkesztett 1861-ben, melyet a hatóságok felettebb kormányellenesnek minősítettek, s az hivatalos engedély hiányában később megszűnt.⁵⁹ Emellett önálló kiadványokkal is igyekezett népszerűsíteni a nemzeti ellenállás ügyét.⁶⁰ Ősszel a debreceni rendőrbiztoság lefoglalta „Debreczeni kis tükör” című kiadványát Mészáros Garibaldiról írott verse (Garibaldi szomorú notája a fogságában) miatt.⁶¹

1863. február 15-én Lisznyay Kálmán temetése alkalmával elhangzott Mészáros Károly megemlékező szövege. A Pesti Napló beszámolója szerint az egyházi búcsúztató mellett „egy budai színész olvasott fel egy verses búcsúztatót”, nyilvánvalóan ez lehetett Mészáros költeménye, melyben Lisznyayt mint volt honvédet is magasztalta, ezért foglalta le a verset tartalmazó önálló nyomtatványt Worafka.⁶²

⁵⁸ Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest. 1963. febr. 14. MNL OL D 191 3471.IV.B.1863.; Forgách levélfogalmazványa Pálffyhoz, Bécs, 1863. máj. 18. Uo. D 185 1863:568.; vö. Jókai Mór: Gróf Zichy Nándor és A Hon (1896). In: Jókai Mór: A történelmi tarokkparti (Más hátrahagyott írásokkal). Bp. é. n. 116–127.

⁵⁹ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 8. köt. Bp. 1902. 1168–1169.

⁶⁰ Vö. A legnagyobb magyar sárvári és felsővidéki gróf Széchenyi István életleírása XII énekben. Telegdi K. Lajos, Debrecen, 1860.; Kossuth Lajos búcsuja a magyar néphez. Debrecen város könyvnyomdája, Debrecen, 1861.; Dongó fulánkok vagy recept álmós emberek számára. Debrecen város könyvnyomdája, Debrecen, 1861.; III. Napoleon francia császár élettörténete annak trónraléptéig. A nép számára írta M. Mészáros Károly. Telegdi K. Lajos, Debrecen, 1861.; Garibaldi, a híres vörösinges vezér életrajza. A nép számára írta M. Mészáros Károly. Telegdi K. Lajos, Debrecen, 1861.

⁶¹ Johann Prenninger nagyváradai rendőrigazgató jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Nagyvárad, 1862. okt. 4. Uo. 18 799.IV.C.1862. (A Dongó fulánkok vagy recept álmós emberek számára című kötetben is megjelent két verse Garibaldiról: Garibaldi születése, Garibaldi a népszabadító); Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1864. okt. 3. Uo. 6525.IV.B.1864.

⁶² Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1864. okt. 3. MNL OL D 191 6525.IV.B.1864.; Különfélék c. rovat. Pesti Napló, 14. évf. 38–3903. sz. 1863. febr. 17.

De ezzel Mészáros összetűzéseinek sora a rendőri hatóságokkal nem ért véget. 1863. május közepén a Pesti Unió énekkör rendezvénye alkalmával egy német dal eléneklése után kijelentette, hogy Magyarország fővárosában csak magyarul szabad énekelni, s kezdeményezte a Szózat demonstratív elénekléséhez. Szintén 1863-ban „Felfordult világ” címmel röplapot adott ki, aminek második száma miatt a pesti katonai parancsnokság 1863 novemberében hadbírószági eljárást indított, s december 16-án közcsendháborítás vétsége címén tizennégy napi fogságra ítélték. 1864 őszén az újraindult „Dongó naptár” 1865-re tervezett kötetében talált kivetni és módosítani valót Worafka, amit Pálffy jóváhagyott.⁶³

A betiltott művek között túlnyomórészt irodalmi alkotásokat találhatunk, melyek 1848–1849 forradalmának örökségét éltették és tartották ébren. A politikai programok megfogalmazásakor természetesen erősebben érvényesült az öncenzúra, ezért politikai kiadványok ritkábban akadtak a rendőri hatóságok horgára.

De a betiltások a mindennapi sajtóellenőrzési gyakorlat jéghegy-csúcsát jelentették csupán a mindennapos lefoglalások és módosításra kötelezések, hivatalos megintések és informális figyelmeztetések tengerében. Jókai „Életem” című verses önéletrírásában joggal összegezte az „Ovatos a szóban, merészen az észben” kettősséggel az íróársadalomra ebben az időszakban rákényszerített magatartásmintát.⁶⁴

⁶³ Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1864. okt. 3. MNL OLD 191 6525.IV.B.1864.; „Dongo naptár. Nagy képes humoristikus mulattató évkönyv tanulságos és hasznos jegyzetekkel az 1865 esztendőre. Első évfolyam. Szerkesztette Mészáros Károly. Pest. Kiadja Kugler Adolf”. Pest, 1865.

⁶⁴ Jókai Mór: Életem. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár Oct. Hung. 692.

Ágnes Deák

Verzeichnis verbotener Publikationen
in Ungarn – Frühling 1863

Am 5ten November 1861 hat Franz Joseph I. als Reaktion auf die nach der Auflösung des ungarischen Parlaments in August sich entfaltende nationale Protestbewegung die Verfassung in Ungarn suspendiert. Mit den schweren Strafprozessen sind die Presse- und politischen Verbrechen, Vergehen und Übertretungen auch zu militärgerichtlicher Kompetenz geraten. Im Gegensatz zu den anderen Provinzen der Habsburgermonarchie blieb das schwer restriktive Pressepatent von 1852 mit Beschlagnahmen, Verstampfen, Verweisen und Verbote in Ungarn in Kraft. März 1863 hat der Polizeidirektor zu Pest-Buda, Joseph Worafka ein Verzeichnis der zwischen Frühling 1861 und März 1863 von der Statthalterei verbotenen Publikationen mit 23 Titeln zusammengestellt. Der Aufsatz giebt diese Publikationen bekannt, unter deren zwar mehrere später veröffentlicht werden durften aber andere endgültig unbekannt blieben. Am häufigsten wurden literarische Werke (Gedichte, Erzählungen) verboten, die die revolutionären Idealen von 1848 und das Festhalten an ihnen verkündigten.